

Ennen ja nyt - Historian tietosanomat

Säätyläisnaiset ja käsitöiden materiaallinen kulttuuri 1800-luvun alkupuolella

Kirjoittanut Johanna Ilmakunnas
Julkaistu 2017-12-15 11:12:01

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Refereet: Tiina Kuokkanen (OY), Merja Uotila (JY)

Tässä artikkelissa tarkastelen säätyläisnaisten ei-ammattilista ja ei ansioiden hankkimisen tarkoituksessa tehtyä tekstiilityötä osana säätyläisten elämäntapaa ja materiaalista kulttuuria 1800-luvun alkupuolen Suomessa. Materiaalisella kulttuurilla tarkoitetaan sitä aineellista ja esineellistä ympäristöä, jossa käsitöitä tehtiin. Käsitöiden tekeminen on kulttuurista ja aineellista toimintaa, jonka tarkoituksena on valmistaa esineitä erilaisista materiaaleista erilaisen työvälineiden avulla.^[1] Erityisesti säätyläistyttöjä kasvatettiin ja koulitettiin vuosien ajan neulan ja langan käyttäjiksi, mutta myös monille säätyläispojille opetettiin kädentaitoja varsinkin puuesineiden työstämiseksi.

Esimerkiesineiden ja käsitöiden tekemisestä kertovien kirjallisten lähteiden kuten päiväkirjojen avulla tutkin säätyläisten käsitöiden tekemistä ja merkityksiä sekä paneudun siihen, mitä käsitöiden tekijät, käyttäjät ja kokijat olivat. Keitä olivat käsitöitä tehneet säätyläistyttöt ja -naiset? Mitä he tekivät, mitä ajattelivat ja tunsivat tai keiden käyttöön he valmistivat käsityönsä? Lopuksi tarkastelen työvälineitä ja materiaaleja osana käsitöiden materiaalista kulttuuria. Fokuksessa ovat ompelemalla ja kirjaillemalla valmistetut tekstiilit, joiden avulla pyrin osoittamaan joitakin säätyläisten materiaaliselle kulttuurille tyypillisiä piirteitä, kehityskulkuja, jatkumota ja myös muutoksia 1800-luvun alkupuolen Suomessa. Artikkelissa kirjoitan pääasiassa naisten tekstiilityöstä, sillä kirjallisissa ja kuvallisissa lähteissä ja myös säilyneissä esineissä säätyläisnaisten tekijyys 1800-luvun alkupuolella on selvästi merkittävämpää kuin miesten.

Suomessa ja myös muualla Euroopassa käsitöiden ja käsitöiden tekijöiden tutkimuksella on pitkä historia. Käsityöt ovat kiinnostaneet niin historioitsijoita, arkeologeja, kansatieteilijöitä kuin taiteentutkijoita. Varhaismoderin ajan käsitöistä kirjoittaneet historioitsijat ovat perustaneet tutkimuksensa tehtyjä esineitä useammin tekijöihin ja käsityötuotannon rakenteisiin.^[2]

Kansatieteilijöille puolestaan mahdollisuus muistitiedon ja haastatteluaineistojen keräämiseen sekä esineiden tutkimiseen on oleellista.^[3] Arkeologit ovat puolestaan ulottaneet tutkimuksensa yhä useammin vähemmän kiinnostavia kuin keramiikka, lasi, savipiiput tai luut. Beaudry pohtii, kuinka hänellä itsellään kesti huomata, miten keskeisiä nämä pienet löydöt olivat menneisyyden naisille, jotka viettivät merkittävän osan ajastaan ompelemalla, paikkaamalla, korjaamalla, kutomalla, punomalla, nypläämällä tai virkkaamalla. Beaudry kirjoittaa: "Koska ompeleminen liitetään niin universalisti naisiin, ompeluesineitä pidetään usein todisteena naisista ja naisten toiminnasta. Yhteys perustuu osin todellisuuteen, mutta myös epäkirittisiin oletuksiin ompelemisesta ja siitä, kuinka ompeleminen liittyy niin miesten kuin naistenkin elämään."^[8]

Vahvasta tutkimustraditiosta huolimatta tiedämme yhä melko vähän ammatillisen käsityötuotannon harjoittamisen ulkopuolelle jäävistä käsityön tekijöistä 1700-1800-luvulla. Merja Uotila ja Kirsi Vainio-Korhonen ovat tutkimuksissaan tuoneet esiin myös niitä käsityöläisiä ja käsitöiden tekijöitä – miehiä ja naisia – jotka jäivät ammatillisen käsityön ja ammattikuntalaitoksen ulkopuolelle tai hamaalle alueelle ammatillisuuden ja kotitarvetuotannon välillä. He ovat osoittaneet, miten suuri merkitys sekä ammattikuntiin kuulumattomien naisten että pitäjänkäsityöläisten työllä oli 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen Suomessa.^[7]

Neulat, nuppineulat ja somusimet sijoitetaan arkeologisilla kaivauksilla "pienien löytöjen" kategoriaan, kirjoittaa arkeologi Mary C. Beaudry. Arkeologian ja historiallisen arkeologian näkökulmasta ne ovat olleet vähemmän kiinnostavia kuin keramiikka, lasi, savipiiput tai luut. Beaudry pohtii, kuinka hänellä itsellään kesti huomata, miten keskeisiä nämä pienet löydöt olivat menneisyyden naisille, jotka viettivät merkittävän osan ajastaan ompelemalla, paikkaamalla, korjaamalla, kutomalla, punomalla, nypläämällä tai virkkaamalla. Beaudry kirjoittaa: "Koska ompeleminen liitetään niin universalisti naisiin, ompeluesineitä pidetään usein todisteena naisista ja naisten toiminnasta. Yhteys perustuu osin todellisuuteen, mutta myös epäkirittisiin oletuksiin ompelemisesta ja siitä, kuinka ompeleminen liittyy niin miesten kuin naistenkin elämään."^[8]

Samanlainen "näkyvätkäisyys" liittyy pitkään käsitöiden tutkimukseen historiatieteissä. Amanda Vickeryn mukaan historioitsijat ovat kokeneet säätyläisnaisten tekemien käsitöiden tutkimisen epätyytyväiseksi aiheeksi, sillä kyse ei ollut tarpeellisesta tekemisestä eikä todellisesta taiteesta.^[9] Käsitöiden taiteellinen merkitys naisille jokapäiväisen työnteon lisäksi, sijaan ja ohella oli puolestaan taidehistorioitsija Roszika Parkerin tarkastelun alla pioneeraseman saaneessa kirjassa *The Subversive Stitch* (1984). Siinä Parker tutki naisten yksin tai kollektiivisesti tekemiä käsitöitä, erityisesti kirjailuja, Euroopassa keskiajalta nykypäivään (teoksen kirjoittamisajankohtaan) ja koettelee korkean ja matalan, taiteen (*art*) ja käsityön (*craft*) välisiä rajoja. Parker myös muistuttaa, kuinka monet taiteilijat ottivat kirjailut keskeiseksi tai jopa pääasialliseksi ilmaisutavakseen 1900-luvun alusta alkaen. Esimerkiksi avantgardismin piirissä brodeerauksesta tuli keskeinen vallankumouksellisen taiteen ilmaisukeino.^[10]

Säätyläisten käsitöitä on tutkittu vähemmän kuin ammattimaista tai kotitarpeiksi tehtyä käsityötä. Omassa tutkimuksessani olen aiemmin tarkastellut käsityötä osana säätyläisten kasvatusta ja elämäntapaa sekä yhtenä aatelleille ja säätyläisille keskeisenä työnteon kategoriaana 1700-luvun Euroopassa. Niin kuin muissakin sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa ryhmässä, myös säätyläisten piirissä käsitöitä tekivät sekä naiset että miehet.^[11] Säätyläis- ja kartanokulttuurin tutkimuksessa tekstiilityön ja muiden käsitöiden merkitys on kuitenkin todettu implisiittisesti pikemminkin kuin pyrkimällä analysoimaan sen merkityksiä laajemmin. Tämä artikkeli pyrkii paikkaamaan tätä aukkoa nostamalla esiin toisaalta käsitöiden merkityksen säätyläiskulttuurille ja toisaalta toimialloa avauksena jatkotutkimukselle. Toki tekstiilien, niiden valmistamisen, esillepanon ja käyttämisen merkitykset olivat suuria myös talonpoikauskulttuureille. Sekä säätyläisten että talonpoikaissäädyn piirissä käsitöiden tekemiseen liittyivät samanlaiset ajatukset tekijänsä taitavuudesta ja esteettisen työn hyödyllisyydestä. Talonpoikaisten ja rahvaan tekstiiliperinne eroaa kuitenkin esteettiseltä olemukseltaan, kirjonta-aiheiltaan ja värimaailmaltaan säätyläisten käsitöistä. Tämän vuoksi tässä artikkelissa ei ole mahdollista vertailla näitä kahta erilaista käsityötraditiota, varsinkaan kun kansanomaisia tekstiileitä on enemmän tutkimusta kuin säätyläisten ei-ammattillisesta työstä.

Mary S. Beaudryn, Roszika Parkerin ja Amanda Vickeryn sekä Merja Uotilan ja Kirsi Vainio-Korhosen tutkimukset muistuttavat, kuinka tärkeää on, että tutkijat tunnistavat ja tunnustavat käsitöiden monet merkitykset menneisyydessä ja analysoivat niitä monipuolisesti. Käsitöiden voi väittää kuuluvan samanlaiseen arkeen, mutta näkyvätkäisyys elämäntilanteeseen kuin vaikkapa palveluskunta. Nämä molemmat vaikuttivat merkittävän monien ihmisten elämään, vaikka löytäkseen nämä ilmiöt lähteistä on lähteitä luettava tarkasti ja yhdistellen erilaisia lähdeaineistoja, jotka paljastavat käsitöiden tapaisten ilmiöiden merkityksen koko laajuudessaan. Ammatillisen käsityön harjoittaminen näkyi erityisesti viranomaislähteissä, kun taas ei-ammattillisen käsityön tutkimiseksi on luettava muunlaisia lähdeaineistoja kuten päiväkirjoja, kirjeitä, maalauksia ja tekemisen tuloksena syntyneitä esineitä kuten merkkauksiinnoja tai kirjailtuja tauluja. Käsitöiden ja arkipäivän askareiden merkityksestä kertoo paljon se, miten niitä kuvataan lähteissä, mutta myös siitä, miten käsitöiden tekeminen on voitu jättää pois esimerkiksi lähdejulkaisuista. Tässä artikkelissa yhtenä lähteenäni on Adelaide von Hauswollfin päiväkirja, jota hän piti seurattessaan upseeri-isänsä sotavankeuteen Venäjälle (Viipurin) 1808-1809. Päiväkirja ilmestyi ensimmäisen kerran 1912. Ensimmäisestä painoksesta on jätetty pois monia kohtia, joissa Adelaide von Hauswollf kirjoittaa käsitöiden tekemisestä ja muista arkeisista askareistaan. Myöhemmin niiden arvo on huomattu, ja ne ovat mukana päiväkirjan uudessa painoksessa vuodelta 2007.^[12]

MERKKAUSLIINA, KIRJAILTU TAULU JA VANUTIKATTU PEITE

Säätyläisnaisten käsityöt sisälsivät suuren kirjon erilaisia tekstiilejä yksinkertaisista ja nopeasti toteutettavista vaatekappaleista tai liinavaatteista teknisesti vaativiin ja työläisiin esineisiin kuten kirjailtuihin tapetteihin tai mattoihin. Osa tekstiileistä valmistettiin arkeen käyttöön, toiset käytettäväksi juhliin ja vuotuisjuhlissa kuten häissä tai jouluna. Naiset tekivät erilaisia tekstiilejä omaan käyttöön, perheensä jokapäiväiseen käyttöön, mutta myös lahjoiksi ja toisinaan lisäansioiden hankkimiseksi.^[13] Ompeleminen aloitettiin lapsena ja siihen harjaannuttiin vuosien aikana, niin että tekstiiliteistä kiinnostuneiden säätyläisnaisten tekninen taituruus ylsi ammatillisesti koulutettujen brodeeraajien tai räätälien tasolle.

Merkkauksiina, kirjailtu taulu ja vanutikattu peite ovat artikkelissani esimerkkejä tekstiiliteistä, joita säätyläistyttöt ja -naiset tekivät. Nämä olivat monien muiden tekstiilien tapaan tyypillisiä töitä, jotka tehtiin eri elämäntilanteissa, siirtyäessä työstä nuoreksi naiseksi, aviovoimoksi ja äidiksi.

Säätyläistyttöt tekivät merkkauksiina kymmenen ikävuoden molemmin puolin. Sen avulla tytöt harjoittelivat ja oppivat erilaisia pistoja, kirjaimia ja numeroita, sommittelutaitoa sekä kärsivällisyyttä ja pitkäjänteisyyttä. Merkkauksiinat toteutettiin useimmiten villalavankaalle ja yleisin käytetty pisto oli ristipisto. Merkkauksiinat toimivat myös tyttöjen elämässä eräänlaisena siirtymäritinään vaatimpiin tekniikoihin ja hienostuneempiin materiaaleihin.^[14] 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella merkkauksiinnoihin oli yleistä kirjailtu tekijän nimikirjaimet, samoin kuin hänen vanhempiansa sekä mahdollisesti myös isovanhempien ja sisarusten nimikirjaimet. Aatelistyttöt kirjailivat nimikirjainten yläpuolelle myös kreivillisen tai vapaaherrallisen kruunun osoittamaan suvun asemaan. Merkkauksiina toimi näin myös sukutaluna, eräänlaisena sukupuuna, johon tytöt ikuistivat itsensä ja juurensa.^[15]

Merkkauksiinnoissa käytetyt symbolit olivat todennäköisesti tyttöjen itsensä valitsemia joko mallikirjoista, muiden tekemistä merkkauksiinnoista tai 1800-luvun alussa myös Pohjolassa yhä tiheämmin ilmestyvistä naisille suunnatuista aikakauslehdistä. Jo 1500-luvulla ilmestyi Euroopassa useita mallikirjoja, joissa oli kirjaimia, numeroita ja symboleita kirjailujen pohjaksi.^[16]

1700-1800-luvun vaihteen tienoilla puolestaan aikakauslehdet alkoivat julkaista kirjontamalleja ja kästyöohjeita.

Museokokoelmissa ja yksityiskodeissa säilyneet merkkauksiinat kertovat tämän kästyötyypin arvostuksesta ja siitä, että liinat siirrettiin sukupolvelta toiselle huolimatta tekstiilien haalistumisesta ja haurastumisesta vuosien saatossa. Säilyneet merkkauksiinat kertovat paljon myös niiden tekemisen työläydestä. Vaikka merkkauksiinan kirjaileminen kuului ihanteena säätyläistyttöjen kasvatukseen, ei ole varmaa, että kaikki tytöt olisivat kirjaileet sellaisen. On myös tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että yhteisistä piirteistään huolimatta liinat ovat erilaisia. Niiden koot, materiaalit ja niihin kirjailtujen symbolien määrä vaihtelivat. Myös tekijöiden taidot vaihtelivat, minkä vuoksi jokainen merkkauksiina on yksilöllinen ja kertoo tekijästään ja hänen kästyötaitostaan,^[17] vaikka hän muuten jäisi anonymiksi.

Foto: Modig, Mari

22466

Nordiska museet

Merkkauksiina, 1812. Lähde: Nordiska museet. CC BY-NC-ND 4.0

Kästyksen merkkauksiinoin moninaisuudesta saa arkistojen, kirjastojen ja museoiden Finna-portaalista. Lokakuussa 2017 sieltä löytyi 232 esinettä hakusanalla 'merkkauksiina' ja aikarajauksella 1795-1855.^[18] Olen tarkastellut näitä liinoja kokonaisuutena ja etsinyt kaikille merkkauksiinoille tyypillisiä piirteitä. Lisäksi olen valinnut tarkemman analyysin kohteeksi kolme merkkauksiinaa Turun museokeskuksen kokoelmista.^[19] Olen tutkinut Turun museokeskuksen kokoelmiin kuuluvia merkkauksiinoja, tikattuja peitteitä ja kirjailtuja tauluja myös Turun museokeskuksessa. Vaikka Finnan kaltaiset aineistoportaalit ja esinekuvat tarjoavat uudenlaisia mahdollisuuksia esineiden tutkimiseen, antaa kolmiulotteisen esineen esineellisyden tutkiminen mahdollisuuksia päätelmiin, joita voi olla vaikea tai mahdoton tehdä ainoastaan esinekuvan perusteella.^[20] Tämän vuoksi olen tässä artikkelissa yhdistänyt sekä digitaalisten että fyysisten aineistojen tutkimisen.

Finna-portaalin käytettävyyttä hankaloittaa se, että siellä oleva aineisto täydentyy koko ajan, eikä siellä siltikään ole kuin pieni osa suomalaisten museoiden kokoelmista. Esineillä ei ole myöskään pysyviä linkkejä, minkä vuoksi edes suoraan linkitettyjä esineitä ei välttämättä löydy myöhemmin. Esineen tarkalla inventaarionumerolla haettaessa hakutuloksena on muita, hyvinkin erilaisia, esineitä kuin se, jota oli tarkoitus hakea. Portaalin jatkuva täydentyminen merkitsee myös sitä, että hakuja on vaikea toistaa ja lyhyenkin ajan sisällä samoilla parametreillä tehdyt haut voivat tuottaa merkittävästi erilaiset hakutulokset. Muistiorganisaatioiden aineistoihinsa linkittämät metatiedot ovat vaihtelevia, mikä ei helpota esineiden löytämistä. Esimerkiksi 'merkkauksiinan' tapaiset suhteelliset yksinkertaiset hakusanat eivät aina tuo esiin kaikkia merkkauksiinoja, jotka voivat olla luokiteltuja asiansanoilla 'merkkauksiina', 'liina' tai 'kirjottu liina'. Koska hakuportaalia kehitetään jatkuvasti, voitaisiin myös tutkijoiden toiveita ja näkemyksiä ehkä ottaa vielä enemmän huomioon. Tämä toisi tutkijoille entistä monipuolisemmat mahdollisuudet käyttää lähteinään digitoituja kulttuuriperintöaineistoja.^[21]

Esimerkkiaineistona toimivat merkkauksiinat ovat valmistuneet vuosina 1827, 1833 ja 1853. Olen valinnut liinat niin, että ne edustavat merkkauksiinoin traditiota mahdollisimman monipuolisesti ulkoasulta, tekniikalta ja toteutukselta sekä ajalliselta kattavuudeltaan. Merkkauksiinoista kaksi, tuntemattomaksi jäävän tytön liina vuodelta 1827 ja Sofie Ylanderin liina vuodelta 1833 edustavat merkkauksiinoin pitkää traditiota kirjaimineen, numeroineen ja monen symboleineen. Niissä on molemmissa runsaudensarvi, ruusuja, köynnöksiä ja kukkia. Muita merkkauksiinoissa yleisiä uskon, toivon ja rakkauden symboleita ovat ankkuri ja Sofie Ylanderin liinan avain, haikara, karitsa, kukko, perhonen, aurinko ja kyyhkyseläin vesiasian reunalla. Molemmissa merkkauksiinoissa on myös sukupuun elementtejä, aateliskruunun alapuolelle ristipistoin kirjailtut nimikirjaimet osoittamassa sukuyhteyksiä aikaisempiin sukupolviin.^[22] Merkkauksiinoissa näkyy pitkä traditio, sillä 1600- ja 1700-luvulta säilyneet merkkauksiinat ovat hyvin samantapaisia.

Sofie Ylander, Merkkauusiina, 1833. Lähde: Turun museokeskus. CC BY-ND 4.0.

Emma Alexa Dahlströmin 1853 valmistunut merkkauusiina poikkeaa merkittävästi kahdesta toisesta merkkauusiinasta. Dahlströmin merkkauusiinassa ei ole kuvallisia symboleja, ainoastaan kahdet erilaiset kirjaimet pien- ja suuraakkosina, päivämäärä ja tekijän nimi. Lisäksi se on hieman pienempi kooltaan kuin vuosien 1827 ja 1833 merkkauusiinat.^[23] Alkuperäiset värit ovat todennäköisesti olleet huomattavasti kirkkaammat kuin museokokoelmassa nyt olevassa liinassa. Suurin ero toisiin tähän esimerkkiin merkkauusiinoin on kuitenkin kirjaimien ja numeroiden kirjailminen ilman, että merkkauusiinassa on yhtäkään liinoille muutoin niin tyypillistä avioelämään ja hedelmällisyyteen liittyvää symbolia tai erilaisten pistojen, kuvien ja värien sommitteluharjoitusta.

Emma Alexa Dahlström, Merkkauusiina, 1853. Lähde: Turun museokeskus. CC BY-ND 4.0.

Kun Dahlströmin merkkauusiinaa tarkastelee osana suurempaa merkkauusiinoin kokonaisuutta, huomaa, että vastaavat yksinkertaiset ja pienikokoiset liinat olivat varsin tavallisia. Todennäköisesti kaikki säätyläistytöt eivät koskaan tehneet tai saaneet valmiiksi aloittamaansa merkkauusiinaa, vaikka kasvatushanteeseen kuului sellaisen kirjailminen. Tytöt saivat ainakin joissakin tapauksissa mahdollisuuden taitojensa, kykijensä ja halunsa mukaan valita tekivätkö he monimutkaisia symboleita sisältävän merkkauusiinan vai valitsivatko ainoastaan kirjaimien ja numeroiden harjoittelemisen. Tärkeintä oli saada merkkauusiina valmiiksi. Sen tekemisessä opittuja taitoja hyödynnettiin liinavaatteiden nimikoimisessa ja erilaisissa kirjontatöissä, joiden määrä kasvoi huomattavasti 1800-luvun alkupuolelta alkaen verrattuna aikaisempaan.

Merkkauusiinan merkitys oli pedagoginen ja esteettinen. Niitä tehtiin taitojen näyttämiseksi ja harjoitukseksi, mutta niillä oli tärkeä tehtävä myös traditioiden välittäjänä säätyläiskulttuurissa. Tästä kertoo se, että liinoja on säilynyt niin paljon eri kokoelmissa, kuten myös se, että tuntemattoman tytön ja Emma Alexa Dahlströmin merkkauusiinoin taustalla on tukeva paperi, joka antaa ohuelle kankaalle jämykkyttä ja parantaa sen säilytettävyyttä.^[24]

Turun museokeskuksessa tutkimistani merkkauusiinoista paljastui esineinä ominaisuuksia, joita Finna-tietokanta ja sinä olevat kuvat eivät voi välittää. Erityisen selvästi tämä näkyi merkkauusiinoin materiaaleissa ja teknisessä toteutuksessa, mutta myös väreissä. Liinoin tekijöiden taidot ja heidän käyttämänsä materiaalit ovat vaihtelevia, mikä ilmeni merkkauusiinoin esineellisyyttä ja materiaalisuutta tutkiessa, ja kun niitä saattoi katsoa eri kulmista, siirtää ja verrata toisiinsa samalla kertaa. Kolmesta tähän artikkeliin lähemmin tutkimastani merkkauusiinasta Sofie Ylanderin liina on selvästi taidokkain teknisesti ja sommittelullisesti, kangas on tiheintä ja pistot pienimmät. Myös Emma Alexa Dahlströmin liina on ommeltu pienin, tasaisin ja taitavin pistoin. Nimettömäksi jäävän tytön tekemässä merkkauusiinassa värit ovat puolestaan säilyneet kirkkaimpina, ja luonnossa värit ovat huomattavasti kirkkaammat kuin tietokoneen ruudulla. Oletettavasi kaikki merkkauusiinat tehtiin kirkkain värein värjätyillä ostetuilla silkilangoilla, kun taas kangas, jolle pistot on ommeltu, on voinut olla kotona kudottua.

Tuntematon, Merkkauksiina, 1827. Lähde: Turun museokeskus. CC BY-ND 4.0.

Taitavimmat säätyläistytöt ja -naiset käyttivät osaamistaan 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa suosittujen kirjailtujen taulujen brodeeraamisessa. Taulujen malleina käytettiin usein kuparipiirroksia tai muita suhteellisen edulliseen hintaan kaikkialla Euroopan kaupungeissa tarjolla olleita painokuvia. Taulut tehtiin kirjaillemalla ja osin myös maalaamalla ja erityisen suosittuja aiheita olivat maisemat ja antiikin aiheet. Korukirjontaiset taulut, jotka eivät noudattaneet kankaan kudontatekniikkaa ja joissa käytettiin häive-, laaka-, varsi- ja solmupistoja ja silkilankojen lisäksi joskus myös hiusta, olivat teknisesti vaativampia kuin ristipistoin toteutetut merkkauksiinat.^[25] Tällaisten ja muiden naisten esteettisten pyrkimysten kutsuminen Roszika Parkerin tapaan taiteeksi tekee näkyväksi naisten työtä, käsityötaitoa ja osaamista arvottomalla lopputulosta institutionaalisten taidekäsitysten kautta.^[26] Kirjotuisia tauluista on erotettavissa kaksi erilaista tyyppiä: nuorten tyttöjen vanhemmilleen omistamat taulut ja aikuisten naisten taiteellisesti kunnianhimoiset työt. Tyttöjen kirjailemat taulut kertovat säätyläiskulttuurin esteettisistä ja pedagogisista ihanteista. Turun museokeskuksen kokoelmassa on nuoren tytön brodeeraama maisemataulu, jossa keltaisella ja vihreällä silkilangalla on kirjailtu silkikankaalle jokimaisema.^[27] Etualalla on kalamajoja, tynnyreitä ja kalastaja veneessään, kauempana mylly, muita rakennuksia ja taustalla häämöttävät vuoret. Nimikirjaimilla C.L.S. signeerattu maisema on kirjailtu todennäköisesti maisemagravyyrin mukaan. Ranskankielinen omistuskirjoitus kytkee yhteen matkustamisen ja luonnonkauniiden paikkojen ihailun sekä lapsilta vanhempiaan kohtaan edellytetyn kuuliaisuuden.

Tuntematon, Maisemataulu, 1700-1800-luvun vaihe. Lähde: Turun museokeskus. CC BY-ND 4.0.

Pikukytöstä harjoitettu neulan ja langan käyttö sekä muut tekstiilitaldot osoitettiin merkkauksiinsa ja vanhemmille omistetuissa kirjalluissa tauluissa. Näitä taitoja säätyläisnaiset, kuten myös rahvaan naiset, tarvitsivat myöhemmässä elämässään vaatteiden kirjailmisessa ja aivan erityisesti kappioita valmistaessaan. Liinavaatteiden, pyyhkeiden, alusvaatteiden ja muiden käyttötekstiilien ohella vanutikattu morsiuspeite oli tärkeä osa säätyläisnaisen kappioita. Peitteet tehtiin usein yhdessä toisten naisten kanssa ja niiden valmistamiseen saattoi kulu useita vuosia. Morsustäkin tikkaaminen ja kirjailminen oli aikaa vievää ja kallista, sillä suurikokoiseen peitteeseen tikattiin monimutkaisia kuvioita, kukkia, köynnöksiä hedelmällisyyden symboleiksi ja erilaisia ruudukoita. Morsustäkeissä saatettiin yhdistellä useita tekniikoita, tikkausta ja kirjailuja erilaisin pistoin. Morsiusparin nimikirjaimet kirjailtiin peiton keskelle medaljongin tai lehvien lomaan. Materiaalit olivat arvokkaita: silkikankaita ja silkilankoja tai muodikkaa painettua intialaista puuvillaa. Silkikangas oli täkin päällipuoli ja alapuolelle käytettiin muita kankaita, jotka myös kestivät kulutusta silkkiä paremmin.^[28] Emma Lovisa Sourander avioitui ruukinpatruuna Johan Lindin kanssa 1842. Hänen morsustäkkiään olivat ompelemassa sisaret, nuoret sukulaisnaiset ja ystävättäret, jotka kirjoivat peitettä reunustavien lehväkoristeiden lomaan myös omat nimikirjaimensa osoituksena yhdessä tehdystä työstä.^[29] Emma Lovisa oli harjaantunut neulan ja langan käyttäjä, joka oli oletettavasti kirjailut merkkauksiinsa 1827. Sen kuvioihin kuuluivat tulevaa avioliittoa ja aikuisen naisen elämää symboloineet runsaudensarvi, ankkuri ja kukkaköynnökset. Merkkauksiinsa tekijän vanhempien nimikirjaimet on kirjailtu kukkaseppeleen sisään, ja isovanhempien nimikirjaimet aateliskruunun alapuolella.^[30]

Peite, 1830-1840-luku. Lähde: Turun museokeskus. CC BY-ND 4.0.

Morsustäkin, kuten muidenkin kappioiden, tekemiseen latautui myönteisiä tunteita, odotusta ja iloa. Yhdessä tekemisen ilo lisäsi morsustäkin merkitystä säätyläisnaisten kappioiden keskeisenä tekstiilinä. Naiset ompelivat toiveensa ja pelkonsa tulevasta avioliitosta, avioelämästä, lasten syntymästä ja perheenjäsenten kuolemista topattuun ja kirjoitettuun morsustäkkiin.^[31]

Suurikokoisen tÄkin tikkaaminen ja kirjalleminen tarkoitti, ettÄ työhön kului helposti useita kuukausia, jopa vuosia. TÄkit tehtiin yhdessÄ, joukon naisia kokoontuessa ison tÄkkipokan ympÄrillÄ työkentelemÄän yhdessÄ. NÄmÄ olivat nuorille naisille tilaisuuksia oppia vanhemmilta naisilta sekÄ kÄsitöiden tekemistÄ ettÄ naisten elÄmÄÄ. MorsiusÄkin ja kÄpöiden tekeminen oli siirtymÄnÄitti tyttöajan ja nÄuseuden vÄlillÄ. Naisten ommellessa ja kirjaillessa nuoret miehet pitivät heille seuraa kiusoitellen ja kurtiseeraten.^[32] KÄpöiden kokoaminen antoi nÄän mahdollisuuden miesten ja naisten vÄlillÄ seurustelulle ja tarjosi molemmille sukupuolille tilaisuuksia sopivien puoliso kandidaattien katseluun. Myöhemmin huolella kirjailtu ja tikattu tÄkki koristi morsiusvuodetta, jonka nimikoituid ja pitsein koristetut liinavaatteet, lakanat, morsiamen yöpuku ja yömyssy olivat tarkoitetut pikemminkin tekemÄän vaikutus naisvieraisiin kuin sulhasen.^[33]

KÄsin tehtyjen esineiden kirjo ulottui yksinkertaisista ommeluksista teknisesti ja sommittelullisesti vaativiin tekstiileihin, joiden valmistamiseen saattoi kulua vuosia. SÄätylÄisnaisten elÄmÄssÄ ommeleminen, kutominen, neulominen ja muut tekstiilityöt seurasivat elÄmÄnvaiheita. Lapsuudessa opittuja taitoja tarvittiin merkkäusiinan tekemiseen noin kymmenvuotiaana tÄÄ hieman vanhempana. Sen jÄlkeen tytöt osoittivat hiotuneita taitojaan kirjaillemalla silkkiLangoilta tai hiuksilla vanhemmilleen – usein isille – omistamiaan tauluja. Morsiuspeiteen tikkaaminen ja muiden kÄpöiden tekeminen valmistivat tyttöjä elÄmÄän vaimoina ja ÄiteinÄ. NÄiden suuritöissÄ, osin harjoitustyöksi, osin taidonnÄytteeksi valmistettujen tekstiilien rinnalla kulki kaiken aikaa myös yksinkertainen ompelu kuten liinavaatteiden pÄÄmÄysja vaativampi neulan kÄyttö vaatteiden ja asusteiden tekemisen muodossa.

KÄSITÖIDEN TEKIJÄT JA KOKIJAT

SÄätylÄisnaisille kÄsityötaito oli myös tÄrkeÄ kÄytännön taito, koska he valmistivat kotitalouden tarpeisiin ja omaan kÄyttöön vaatteita, asusteita ja kodintekstiilejä. Ompelutaito oli tÄrkeÄ myös kasvatuksellisista syistä. Oppiessaan neulan ja langan kÄyttöÄ työt oppivat myös naisilta odotettuja ahkeruutta, kÄrsivÄllisyyttÄ ja kuuliaisuutta. SÄätylÄisnaisten ei tullut istua toimettonina, ja pÄÄttÄmÄtön ompelutuy tai brodeeraus pitivät naiset ahkerina.

VaiKka ompelutuy on kautta aikojen yhdistetty nimenomaan naisiin, niin 1700-luvulla ja vielä 1800-luvun alkuvuosina myös sÄätylÄismiehet tekivät koruompeuksia. Tekstiilitöiden ja puutöiden ohella myös kÄsityöt, kuten siluettien leikkaaminen, vahatyöt tai sÄmpukkatyöt olivat osa sÄätylÄisten tapakulttuuria ja molempien sukupuolien yhteinen seurustelumuoto.^[34] Jean-Jacques Rousseau alleviivasi vaikutusvaltaisessa kasvatussoppaassa *Ämilässä* (1762) kÄdentaitojen ja manuaalisen oppimisen tÄrkeyttÄ osana laaja-alaista kasvatusta. Pojille hÄn suositteli puusepÄntaitojen omaksumista, tytöille puolestaan ompelutaitoja.^[35] TÄmÄ jako säilyi kasvatuksessa ja koulutuksessa hyvin pitkÄän, ja nÄkyy Suomen kouluissa puutöiden ja tekstiilitöiden vÄlillÄ tehtynÄ voimakkaana sukupuolijakona poikien ja tyttöjen aineisiin pitkÄlle 1900-luvulle saakka.

Ommeleminen, kutominen ja muut tekstiilityöt kuuluivat jokapäivÄisenÄ askareena kartanonneitien elÄmÄän. Ompelutaidon ja tekstiilien valmistamisen opettelu oli keskeinen osa sÄätylÄistyttöjen sosiaaliamista aateliskulttuuriin ja heidÄn kasvatustaan heidÄn tuleviin rooleihinsa puolisoina, ÄiteinÄ ja kartanonemÄntinÄ.^[36] LisÄksi kÄsityötaito oli tarpeellinen, koska myös sÄätylÄisnaiset valmistivat paljon tekstiilejÄ omaan ja kotitalouden tarpeeseen. HÄmeenkyllÄn kartanon tytÄr Jacobina Charlotta Munsterhjelm (1786-1842) teki itselleen vaatteita ja asusteita. HÄn kirjoittaa päiväkirjassaan, kuinka hÄn ja hänen sisarensa ja serkkunsa tekivät kÄsitöitÄ 1800-luvun tÄhteessä. Jacobina Charlotta oli taitava neulan ja langan kÄyttÄjÄ, joka 13-vuotiaana pÄivÄkirjaa Älittaessaan omasi monipuoliset tÄiden erilaisissa tekstiilitöissÄ, ja ompeli suuren osan omista vaatteistaan. Ommelamisen lisÄksi hÄn kÄkÄilöi pellavaa, kehrÄsi lankaa, neuloi sukkaa ja punoi oljesta nauhaa olkihatun tekemiseen sekÄ valmisti sisarensa ja serkkunsa myös valkoisia vahahelmiÄ, kangaskukkia ja hiuksista tehtyjÄ koruja.^[37]

Toinen nuori sÄätylÄisnainen, tuolloin 19-vuotias Adelaide Eleonora Sofia von Hauswloff (1789-1842), kirjoittaa päiväkirjassaan 1808-1809 Viipurin seuraelÄmÄstÄ, jossa kÄsitöiden tekemisellä oli keskeinen paikka osana seuralaisuutta. Adelaide oli Viipurissa isÄnsÄ majuri Hans Gustaf von Hauswolffin (1762-1840) kanssa tÄmÄn jÄätYä sotavangiksi Viaporin antauduttua venÄlÄisille 1808. Aateliset upeerit osallistuivat sotavankeinaikin paikalliseen seuraelÄmÄän. Adelaide oli taitava kÄsitöiden tekijÄ, joka hÄnen päiväkirjansa toimittaneen Cecilia BÄÄth-Holmbergin mukaan brodeerasi maisematauluja kÄyttÄen lankana omia hiuksiaan.^[38] Adelaide ompeli pukuja, kirjaili huiveja ja auttoi viipurilaisrouvia ommelemaan ruotsalaisen muodin mukaisia asusteita.^[39] HÄnen ompelutaitonsa ja tuntemuksensa lÄnsimaisesta muodista teki hÄnestÄ kiinnostavan lisÄn kaupungin seurapiireihin.

SÄätylÄistyttöjen opetus ja kÄsityötaitojen oppiminen perustuivat suurelta osin kotona vanhemmilta, isovanhemmilta, sisaruksilta ja muilta sukulaisilta oppimiselle ja yhdessÄ tekemiselle sekÄ seuraelÄmÄssÄ opittuna taitona.^[40] Vaativaa kirjailua ja monipuolista ompelua opetettiin sÄätylÄistyttöille 1800-luvun alkupuolella myös pensioaateissa, joihin varsinkin porvarisperheiden tyttÄret lÄhetettiin viimeistelemÄän kasvatustaan. Jacobina Charlotta Munsterhjelm in veljentytÄr Sofie Munsterhjelm (1801-1867) opiskeli 1810-luvulla HÄmeenlinnassa madame Ahlbergin sisÄoppilaitoksessa. Siellä opetusohjelmaan kuului melko vÄhÄän ompelua, mahdollisesti siksi, ettÄ sÄätylÄisneitien odotettiin olevan jo taitavia ompelijoita. Sen sijaan koulun ohjelmaan kuuluneesta piirustuksenopetuksesta oli Sofie Munsterhjelm in mielestÄ suurta hyötYÄ lenkinen leikkaamisessa ja koristelussa. Vapaa-ajalla ja loma-aikoina Sofie ompeli ahkerasti, viimeistel i leninkejÄän ja valmist i muodikkaita asusteita.^[41] Adelaide von Hauswloff puolestaan oppi neulomista ja pitsien virkkaamista toisilta sÄätylÄisnaisilta Viipurissa, ja hÄn pÄtkesi myös erÄän saksankielisen mamsellin opettamaan itselleen erilaisia neulotekniikoita.^[42]

KÄsityö oli keskeinen osa sÄätylÄis- ja kartanokulttuuria kaikkialla Euroopassa. Se oli yhtÄ aikaa hyödyllistÄ ja dekoratiivistÄ, työtÄ ja ajanvietettÄ. KÄsitöitÄ tehtiin yksin, mutta sitÄkin useammin yhdessÄ joko naisten kesken tai niin, ettÄ kÄsitöitÄ tehneissÄ seurueissa oli sekÄ naisia ettÄ miehiÄ. Mukana kuljetettava kÄsityöpussi antoi mahdollisuuden kÄsillÄ tekemiseen ja ajanvietteeseen silloinkin, kun vaikkapa yksin lukeminen olisi tullut ÄÄrimmäisen epÄkohelliaaksi. Anders Ramsay (1832-1910) kertoo muistelmissaan, kuinka 1830-1840-luvun HelsingissÄ aatelinnaisten tÄrkeÄ asuste vieraisille lÄhdettäessÄ oli pieni paljetein koristettu samettiin kÄsityöalukku, jossa sopiva kÄsityö kuten virkkuutyö, kulki mukana. KÄsityöpussin sijaan mukaan saatettiin ottaa myös pieni kÄsityölipas työvÄlineineen.^[43] SÄätylÄisten seuraelÄmÄän kuuluneen mitÄ erilaisimpien tilaisuuksien tai asioiden odottamisen monotonisuutta lievitti se, ettÄ kÄsillÄ oli jotakin hyvÄksyttYÄ tekemistÄ. Vaativien kirjailujen suunnitteleminen ja toteuttaminen edellytti keskittymistÄ, kun taas yksinkertainen ompelu, kehrÄäminen ja vyyhteäminen tai 1800-luvun alkupuolella muotiin tullut virkkaaminen antoivat ajatuksille ja keskustelulle tilaa.^[44]

SÄätylÄisten elÄmÄntävän pohtimisen kannalta on tÄrkeÄ huomata, kuinka kollektiivista ja aikaa vievÄÄ kÄsitöiden tekeminen oli. Naiset tekivät useimmiten kÄsitöitÄ yhdessÄ muiden kanssa. Jacobina Charlotta Munsterhjelm ompeli vanhemman sisarensa Ullan ja serkkujensa kanssa, ja toisinaan myös ÄitinsÄ tai isoÄitinsÄ kanssa.^[45] Adelaide von Hauswloff puolestaan ompeli yksin aamupÄivisin, mutta yhdessÄ muiden sÄätylÄisnaisten kanssa kylÄillÄessÄän iltapäivisin ja iltaisin.^[46] HelsingilÄis seurapiireissÄ aatelinnaiset ottivat kÄsityön mukaansa vierailuille,^[47] joilla kÄsitöiden tekeminen oli osa molempien sukupuolien yhteistÄ seurustelua. Naisilla vaikuttaa olleen lÄhes poikkeuksetta jokin kÄsityö mukanaan vuorokaudenajasta ja vierailun luonteesta riippumatta. Lokakuussa 1853 vapaaherttua Sofie Rehbinder (s. Lode, 1804-1890) oli aamupÄivÄvierailulla viimeisillÄän raskaana olleen Elisabeth Krookin (s. Collan, 1822-1896) luona. Vapaa herrattarella oli mukanaan iÄkkÄille rouville soveliaana työnÄ pidetty sukankudin, ja hÄn istui seunustelemassa rouva Krookin kanssa, kunnes tÄmÄ pyysi Äkillisesti anteeksi ja poistui. Augusta Krook (1853-1941) kirjoittaa muistelmissaan, kuinka Sofie Rehbinder kÄÄn sÄikÄhtÄneenÄ työnsÄ kokoon ja poistui talosta, johon syntyi reilun tunnin kuluttua tytÄr, Augusta.^[48] Elisabeth JÄmefelt (s. Clodt von Jürgensburg, 1839-1929) puolestaan muisti lapsuudessaan kokemansa suuren ilon, kun hÄnen ÄitinsÄ osallistui lastensa nukkuleikkiihin ja ompeli tyttÄrensÄ kanssa yhdessÄ nukeille vaatteita.^[49] KÄsitöiden tekeminen yhdist i naisia iÄstÄ ja sosiaalisesta statuksesta riippumatta. KÄsitöitÄ tehtiin sekÄ kotona ettÄ vieraisilla ja ne kuuluivat paitsi naisten keskinÄiseen seurusteluun, myös sukupuolten vÄliseen seurustelukulttuuriin.

SÄätylÄisnaiset valmistivat sis itse osan aatelin- ja sÄätylÄiskulttuuriin kuuluneiden vierailujen, juhlien ja tanssiaisten puvuista ja asusteista. Monissa talouksissa oli myös luotettuja palvelijoita tai kartanosta toiseen kiertÄviÄ ommelumamselleja, jotka olivat taitavia ompelijoita ja auttoivat sÄätylÄisperheitÄ ompelutyössÄ.^[50] 1800-luvun alkupuolella suositut runsaasti kirjailut hameenhelmat olivat usein aatelinnaisten itsensÄ brodeeraamia. HeistÄ kehkeytyi myös taitavia hattujen, kukkoristeiden ja muiden asusteiden valmistajia.^[51] NÄitÄ taitojaan sÄätylÄisnaiset kÄyttivät valmistaaessaan asuja itselleen, mutta myös tehdessÄän erilaisia lahjoja nimi- ja syntymÄpäiviksi sekÄ jouluksi tai antaakseen kihlatuilleen ja avioituville ystÄvÄttÄrilleen. Joululahjoiksi koruommeltiin koristetyynyjä, pikkulaukkuja, soitokellon nyörejä tai tohveleita ja helmikirjailuin koristettuja pipunvarsia.^[52] 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen tyyppillinen kihlajaislahja oli silkki kirjailtu lompakko, jonka tekemisessÄ morsian osoitti sulhaselle taitojaan ja kÄrsivÄllisyyttÄän. Lompakoihin sÄätylÄisnaiset kirjailivat rakkauden ja uskollisuuden symboleita, joita he olivat jo harjoitelleet merkkäusiinaa tehdessÄän.^[53] YstÄvÄttÄret tai naispuoliset sukulaiset kirjailivat avioituville sÄätylÄisnaisille morsiuskukanauhut, jota jÄivät morsiusÄkkinen tapaan muistoesineiksi naisten elÄmÄn kÄännekohtista.^[54] Sukkanauhut olivat sovelias lahja myös muulloin kuin avioliiton yhteydessÄ: Jacobina Charlotta Munsterhjelm auttoi HÄmeenkyllÄ kartanon pikaa Lovisaa kirjaillemalla sukkanauhoja, jotka tÄmÄ aikoi antaa nimipÄivÄlahjaksi Jacobina Charlottan sisÄrelle Beatalle.^[55] Adelaide von Hauswloff antoi ystÄvÄttÄrelleen rouva Hjämelleg venÄjÄnkielisellÄ mietelauseella koristamansa sukkanauhut joululahjaksi 1808.^[56] Lahjojen antaminen oli tÄrkeÄ osa aateliskulttuuria ja sÄätylÄisten elÄmÄntÄpÄÄ, ja 1800-luvun alkupuolella lahjat olivat itse tehtyjÄ esineitÄ, joissa nÄkyi tekijÄnsÄ kÄdenjÄlki. Ostotarvaiden ja teollisesti valmistettujen esineiden aika koitti Suomessa vasta hieman myöhemmin.

SuuritöisimpiÄ naisten yhdessÄ lahjaksi tai omaan kÄyttöön tekemiÄ tekstiilejÄ, kuten ryyjyÄ, tikattuja peitteitÄ tai ommeltuja mattoja tehtiin usein vuosien ajan, ja joskus niiden loppuun saattaminen siirtyi sukupolvelta toiselle. Kollektiivinen työ myös loi naisten vÄlille vuosikymmeniÄ kestÄneitÄ tunnetuitÄ.^[57] Museoiden ja yksityishenkilöiden kokoelmissa on joskus säilynyt myös keskenÄraisiksi jÄkÄneitÄ tekstiilejÄ, vaikka kirjallisten lÄhteiden perusteella voi pÄätellÄ, ettÄ suuritöisimmÄt kÄsityöt suunniteltiin ja aloitettiin sillÄ ajatuksella, ettÄ vÄhintÄänkin joku jÄlkäpolviin kuuluva tekisi työn loppuun.^[58] Ajatus kÄsityön keskenjättÄmisestÄ vaikuttaa olleen sÄätylÄisnaisille vieras. He saattoivat valittaa ajanpuutetta, joka esti kunnianhimoisempien kÄsitöiden tekemisen,^[59] mutta kirjoittivat harvoin siitÄ, ettÄ halusivat jättÄÄ työnsÄ kesken.

VÄhÄvaraisille sÄätylÄis- ja aatelinnaisille ompelutaito antoi mahdollisuuden elÄttÄÄ itsensÄ tai hankkia lisÄansioita kunniallisesti. He eivÄt myyneet ompelukseen valmistettuja kauppiaiden ja kauppojen vÄlykkeitÄ, vaan sukulaisille ja ystÄville. Jacobina Charlotta Munsterhjelm ompeli veljelleen Anders Munsterhjelmille (1764-1824) hansikkaat, joista tÄmÄ maksoi työpÄkÄkÄä ja joiden laatuua hÄn kiitteli kirjeissÄän.^[60] Maria Eleonora Krook (s. af Dittmer, 1789-1863) jÄi leskeksi 1827. Hovioikeudenneuvoksen puolisona hÄn oli tottunut yllÄiseen elÄmÄän Turussa, mutta joutui puolison kuoleman jÄlkeen kuolinpesÄn velkojen vuoksi hankkimaan kahden tyttÄrensÄ kanssa lisÄtulaja kehrÄämÄllÄ ja valmistamalla tykkimyssyjÄ talonpoikaisnaisille.^[61] KÄdentaidot toivat kipeästi kaivattuja lisÄtulaja sÄätylÄisnaisille, joilla ei vielä 1800-luvun alkupuolella ollut oikeastaan muita mahdollisuuksia itsensÄ elÄttÄmiseen omalla työllÄän.

KÄsitöistÄ ja niiden tekemisestÄ kirjoittaneiden ja nimeltÄ tunnettujen henkilöiden valmistamista tekstiileistÄ ja muista kÄsitöistÄ ei vÄlittÄmättÄ ole säilynyt jÄlkÄ. Emme tiedÄ millaiset hansikkaat Jacobina Charlotta Munsterhjelm teki veljelleen tai milloin Sofie Rehbinderin neulomat sukut olivat kuuluneet pÄrsmiskelvottomiksi. Kirjallisissa lÄhteissÄ kuvattuja esineitÄ ei aina ole enÄÄ olemassa, kun taas museokokoelmissa on esineitÄ, joiden tekijöitÄ ei tiedetÄ. Merkkäusiinoja ja kirjailtuja tauluja on myös toisinaan myynnissÄ antiikkiliikkeissÄ ja huutokaupoissa. YhdistÄmÄllÄ erilaisia tietolÄhteitÄ voidaan esineiden tekijöitÄ identifioida varsin luotettavasti. Kaikkien museoiden ja yksityisten henkilöiden kokoelmissa olevien 1800-luvun alkupuolen tekstiilien tekijöistÄ ei kuitenkaan koskaan saada varmuutta.^[62]

Kirjallinen lÄhdeaineisto ja vaikkapa kirjeiden tai päiväkirjojen kuvaukset sÄätylÄisnaisten tekemistÄ kÄsitöistÄ kertovat puolestaan siitÄ, kuinka merkittÄvÄ osa kÄsitöillÄ oli varhaismodernin ja modernin ajan sÄätylÄisten ja herrasvÄen elÄmÄntÄvÄlleg. KÄsitöiden tekeminen nÄkyy myös kaunokirjallisuudessa, erityisesti 1800-luvun romaani kirjallisuudessa.^[63] Tutkijan näkökulmasta kÄsitöiden tekemisen ÄrkpäivÄisyys on haaste, sillÄ maininnat kÄsitöistÄ ovat hajanaisia ja sattumanvaraisia, vaikka niihin tömÄÄ yhä uudestaan. Digitaalisen historiatutkimuksen tÄllÄisille tutkimusaiheille tuomat mahdollisuudet ovat ilmeiset. Hidasteena on kuitenkin digitoitujen aineistojen rajallisuus. Esimerkiksi yksityishenkilöiden kirjeitÄ,

päiväkirjoja ja muistelmia on digitoitu vähemmän systemaattisesti kuin vaikkapa sanomalehtiaineistoja tai keskiajan käsikirjoituksia. Käsitöiden tekijöissä ja kokijoissa onkin vielä paljon tutkittavaa.

MATERIAALIT JA TYÖVÄLINEET

Käsitöiden tekeminen vaatii osaamista ja taitoa, materiaaleja ja työvälineitä. Yksinkertaisimmillaan kyse on neulasta ja ompelulangasta tai neulepuikoista ja langasta. Myös rukkii, ompelukehys ja vyöhdinpuut sekä sakset olivat välttämättömiä työvälineitä säätyläisnaisten arjessa. Nämä kaikki työvälineet, erityisesti ompelu- ja nuppineulat, somustimet ja neulepuikot ovat niitä arksen näkymättömiä esineitä, joiden merkitystä käyttäjilleen ja näkyvyyttä tutkijoille Mary S. Beaudry on pohtinut kirjoittaessaan arkeologisilta kaivauksista löytyneistä ompelutarvikkeista ja -työvälineistä eri aikoina.^[64]

Käsitöiden materiaalit olivat monenlaisia, ja niitä valmistettiin sekä itse että hankittiin ostamalla. Tekstiilityö vei 1800-luvulla merkittävän osan naisten ajasta kaikissa yhteiskuntaryhmissä. Karstaamista, kehräämistä, kankaankudontaa, sukien kutomista, yksinkertaista ompelua, paikkaamista ja muuta tekstiilityötä oli aatelistkartanoissa ja kaupunkitaloissa niin paljon, että osan työstä tekivät palvelijat tai kiertävät ompelijat ja kutojat.^[65] Kalliita ostokankaita, nauhoja, helmiä, harsoja ja pitsejä ei kuitenkaan uskottu palvelusväen käsiin, vaan aatellinaiset ompelivat itse tällaisista materiaaleista tulleet asusteet ja puvut.^[66] Kallisarvoisia materiaaleja annettiin toki myös ammattilaisten tai muiden taitavien tekijöiden omelttaviksi. Tekstiilien ja naisten ompelutyön tutkimiselle asettaa omat haasteensa se, että tekstiilit kuluvat käytössä ja ajan saatossa. Kankaat, pitsit ja nauhat olivat teollistumiseen saakka huomattavasti kalliimpia kuin työvoima, minkä vuoksi kallisarvoiset kankaat ja muut materiaalit on käytetty uudestaan, paikattu ja muodistettu tai käytetty kokonaan loppuun.^[67]

Käsitöiden työvälineistä tuli 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa ylellisiä kulutusyhdydykeitä, joita valmistettiin avokkeista materiaaleista, ja joiden taitava ja elegantti käyttö vaati suuria harjaantumista. Neulatyynyjä, neularasioita ja ompelupusseja valmistivat säätyläisnaiset itsekin, mutta taidokkaimmat sukulat tai somustimet olivat ammattilaisten tekemiä kullasta, hopeasta, emalista, norsun- tai kiipikonnaanluusta tai posliinista. Kallisarvoisten kankaiden leikkaamiseen tarkoitetut terävät ja muodikkaasti muotoillut sakset saatettiin tilata kaukaa ja vaikean matkan päästä, jos ne tiedettiin erityisen hyvälaatuisiksi.^[68]

Ompelupöytä oli säätyläisnaisten käsitöille keskeinen huonekalu, jota ilman eivät säätyläisnaiset olleet. Useimmiten heillä oli erityinen ompelutyöhön tarkoitettu pöytä, vaikka mikä tahansa pöytä saattoi tarvittaessa toimia ompelupöytänä. Ompelupöydät laatoikoineen, pusseineen ja rasioineen olivat paikkoja, joissa käsityötarvikkeita säilytettiin. Taitavien käsityöläisten kallisarvoisia materiaaleista tekemät ompelupöydät olivat luksustuotteita, osa globaalia luksustavaroiden kauppaa, tuotantoa ja kulutusta. Ompelupöydät toivat omistajilleen ja käyttäjilleen aisteihin, erityisesti kosketukseen ja näkemiseen, perustuvia kokemuksia pöydissä säilytettyjen ja käsitöiden tekemiseen käytettyjen korkealaatuisten materiaalien muodossa. Varakkaimmilla säätyläisillä oli mahdollisuus hankkia itselleen pöytiä, jotka olivat itsessään pieniä taideteoksia, ja joiden taitavaa käsityötä käyttäjät saivat ihailta tehdessään omia käsitöitään. Pöydät tarjosivat käyttäjilleen myös mukavuutta ja lohtua taiteen, käsitöiden ja käsillä tekemisen muodossa. Ompelupöytä saattoi merkitä omistajalleen tai käyttäjälleen myös mentaalista tilaa. Ompelupöytä oli työn, virkistyksen, velvollisuuksien, itsekurin ja ahkeran harjoituksen, luovuuden, lohdun ja ystävyyden työssä. Vaikka naisten ompelupöydissä oli harvoin lukittavia laatoikoita tai salalokeroita kuten kirjoituslupastoissa, olivat ompelupöydät yksityisiä tiloja, joihin naiset saattoivat sulkea ja tallettaa käsityöt, jotka kantoivat heidän tunteitaan. Naiset ompelivat tunteitaan tekemiinsä käsitöihin, vaikka kirjoitukset, koristeompelut tai pitsit olivat vähemmän paljastavia kuin kirjeet, jotka olivat tunteiden ja ajatusten tekstuaalisia todistuskappaleita.^[69] Tunteet liittyivät vahvasti varsinkin 1700-1800-luvun vaihteessa suosittuihin hiuksista tehtyihin esineisiin, kuten kuolleiden omaisten hiuksista punottuihin koruihin tai hiuksista silkkile brodeerattuihin pieniin tauluihin.^[70]

Työkalut hajoavat ja värit haalistuvat käytössä. Haalistuminen näkyy selvästi merkkauksien ja kirjoitusten tauluissa, joita on pidetty seinillä valolle alttiina. Tämän vuoksi myös maalaukset ja muu kuvallinen aineisto on tärkeää menneisyyden materiaalisuuden ymmärtämiseksi.^[71] Niistä voi saada säilyneitä tekstiilejä paremman ymmärryksen siitä, millaiset värit ovat alun perin olleet, miten esineet ovat sijoittuneet ympäristönsä ja miten niitä on käytetty. Värit ovat kulttuuri- ja aikasdonnaisia ja alttiita muodin ja mieltymysten vaihtelulle.^[72] 1800-luvun alkupuolen kokemukseen väreistä ja materiaaleista vaikutti suuresti myös se, olivatko materiaalit ja vaatekappaleet tai muut asusteet ja esineet nähtävillä luonnonvalossa tai kynttilänvalossa.^[73] Nämä seikat vaikuttavat niin ikään tutkijoiden kokemukseen ja ymmärrykseen aiheestaan. Tämä konkretisoituu esimerkiksi silloin, kun tutkii käytössä kulunutta, haalistunutta ja repeilyttä morsustäkkiä museon hyvin valaistuissa tiloissa pimenevänä marraskuisena iltapäivänä. Tällöin tekijöillä tilat, joissa työ on tehty tai valmistettu esineenä on säilytetty, ovat olleet valaistusolosuhteiltaan ja ympäristöltään aivan erilaiset. Ennen sähkövaloa vuodenaikojen vaihtelu merkitsi käsitöiden tekijöille suuria muutoksia valon määrään, mikä puolestaan vaikutti siihen mitä esineitä ja millaisia työvälineitä ja materiaaleja kulloinkin voitiin käyttää.

KÄSIN TEHTY MATERIAALINEN KULTTUURI

Aineellinen ja materiaallinen kulttuuri ja esineet ovat jo pitkään kuuluneet historiantutkimuksen keskeisiin suuntauksiin. Aineellinen maailma, esineet, niiden valmistaminen ja käyttäminen, kuuluivat keskeisenä osana 1800-luvun alkupuolen säätyläis- tai herrasväenkulttuuriin ja elämäntapaan. Ennen teollistumista kaikki aineellinen valmistettiin käsin ja kaikki naiset säättyyn ja ikään katsomatta oppivat oletettavasti opelemaan, kutomaan kangasta ja neulomaan sukkiä.

Käsityötaito oli käytännön taito, jolla oli keskeisiä esteettisiä ja edukatiivisia pyrkimyksiä. Aikalaiset kutsuivat käsitöitä useimmiten yksinkertaisesti työksi, mikä alleviivaa käsillä tekemisen ja tekstiilitöiden jokapäiväistä luonnetta ja työn määrää. Sen sijaan Roszika Parkerin näkemys käsitöistä taiteena tekee näkyväksi käsitöiden ja kirjailutaidon taiteelliset ulottuvuudet.^[74] Brodeeraus on voinut olla ja voi yhä edelleen olla taiteellisten pyrkimysten tekniikka, kanava, joka oli naisille vuosisatojen ajan yksi hyväksytyimmistä, ellei kaikkein hyväksytyin, taiteellisen ilmailun muoto. Säätyläis- ja herrasväen elämäntavassa käsitöiden tekemisellä ja niiden oppimisella työt sosiaalistettiin osaksi omaa kulttuurista ympäristöään. Käsitöiden opettelu ja tekeminen olivat lisäksi keino opettaa tytöille ja naisille ahkeruutta, kuuliaisuutta ja kärsivällisyyttä.

Käsitöitä tekivät kaikenikäiset naiset. He eivät kuitenkaan aina kerro käsitöiden tekemisestään kirjoittaessaan vaikkapa päiväkirjaa tai kirjeitä. Ompeleminen ja muut tekstiilityöt olivat niin jokapäiväisiä, että niitä ei selvästikään ollut tarpeellista mainita kovinkaan usein. Tekstiilien hauraus ja materiaalien käyttäminen yhä uudelleen erilaisiin ompeluihin vaikeuttaa myös sen ymmärtämistä, että kuinka pitkää harjaantumista ompelutaidon oppiminen edellytti ja kuinka merkittävän osan naisten elämästä käsityöt muodostivat.

Kiitos Lauri Viinikkalalle mahdollisuudesta tutkia tekstiilejä Turun museokeskuksessa sekä antoisista keskusteluista käsitöiden tekemisestä ja säilyneistä tekstiileistä. Kiitos käsikirjoituksen arvioineille Tiina Kuokkaselle ja Merja Uotilalle oivaltavista kommentista, jotka auttoivat terävöittämään tekstiäni.

FT, dos. Johanna Ilmakunnas (ORCID 0000-0003-0746-5129) hoitaa Turun yliopistossa Suomen historian professuuria. Artikkelit perustuu hänen pitämäänsä keynote-esitelmään 1800-luvun tutkimuksen verkoston vuosikonferenssissa Jyväskylässä tammikuussa 2017.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Painetut lähteet

[von Hauswolff, Adelaide.] *En svensk flickas dagbok under krigsfångenskap i Ryssland 1808-1809*. Red. Cecilia Bååth-Holmberg. Åhlén & Åkerlunds förlag, Göteborg 1912.

von Hauswolff, Adelaide. *Journal hållen under resor i Ryssland då jag följde min far i hans fångenskap 1808 och 1809*. Efterskrift Cecilia Bååth-Holmberg. Pontes, Lysekil 2007.

Avid Jämfelt, *Vanhempieni romaani*. 5. p. WSOY, Helsinki 1982.

Krook, Augusta. *Mitt Helsingfors. Ungdomsrinnen*. Utgivna av E.R. Gummerus. Söderström & Co, Helsingfors 1950.

[Munsterhjelm, Jacobina Charlotta.] *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns Dagböcker 1799-1801*. Med kommentar och register utg. av Bo Lönnqvist. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1970.

Ramsay, Anders. *Muistoja lapsen ja hopeahapsen 1: 1836-1864*. 2. p. Suom. Antti Nuutila. Alkuteos *Från Bamaår till sifverhår*, 1904-1907. WSOY, Helsinki 1987.

Rousseau, Jean-Jacques. *Émile, ou De l'éducation*. Tome II, livre III. La Haye, 1762. Bibliotheque de Genève. DOI <http://www.e-rara.ch/doi/10.3931/e-rara-7961>.

Esinelähteet

Merkkauksiina, tuntematon tekijä, 1827. TMM14822:4. Turun museokeskus.

Merkkauksiina, Emma Lovisa Sourander, 1827. H7536:32. Suomen kansallismuseo.

Merkkauksiina, H. Sofie Ylander, 1833. TMM2718. Turun museokeskus.

Merkkauksiina, Emma Alexa Dahlström, 1853. TMM10957. Turun museokeskus.

Kirjailtu maiseматаulu, tuntematon tekijä, 1700-1800-luvun vaihde. TMM22858:11. Turun museokeskus.

Peite, tuntematon tekijä / tuntemattomat tekijät, 1830-1840-luku. TMM15422. Turun museokeskus.

Tutkimuskirjallisuus

Beaudry, Mary C. *Findings: The Material Culture of Needlework and Sewing*. Yale University Press, New Haven 2006.

Bäckström, Hanna. "An Amusing and Useful Pastime." Knitting as a Performance of Feminity. Teoksessa Mikael Alm (toim.) *Performing Herself. Everyday Practices and the Making of Gender in Early Modern Sweden*. Opuscula Historica Upsaliensia, Uppsala 2017, 45-88.

Bergström, Carin. *Självständig prinsessa. Sophia Albertina 1753-1829*. Atlantis, Stockholm 2011.

- Brown, Carolina. Bilder, sällskapsliv och herrgårdskultur. Maskeradporträtt, silhuetter och andra bilder från 1700-talets Tista. *Historisk Tidskrift för Finland*. Tema Herrgårdar och herrgårdsgåre. 98:2 (2013), 185-215.
- Bååth-Holmberg, Cecilia. Inledning. Teoksessa Cecilia Bååth-Holmberg (toim.) *En svensk flickas dagbok under krigsfångenskap i Ryssland 1808-1809*. Åhlén & Åkertunds förlag, Göteborg 1912, 5-84.
- Corkhill, Betsan & Hemmings, Jessica & Maddock, Angela & Riley, Jill. Knitting for Well-being. The Psychological and Social Benefits of Hand Knitting. *Textile* 12:1 (2014), 34-57. DOI 10.2752/175183514x13916051793433.
- Flander, Outi. *Silkkiin kirjotut tunteet. Rakkauten symboliikkaa rokokooajan silkkiompakoissa*. Museovirasto, Helsinki 2017.
- Heikkilä, Darja. Käsiyön ammatillinen opetus Suomessa 1700-luvulta nykypäiviin. Teoksessa Pirkko Anttila & Darja Heikkilä & Irene Ylönen *Suomalaisen käsiyökoulutuksen vaiheita 1700-luvulta 2000-luvulle*. Suomen käsiyön museo 2003, 7-48.
- Heino, Ulla. *Käsiyö ja sen tekijät 1600-luvun Satakunnassa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1985.
- Ilmakunnas, Johanna. Adelnas arbete och vardag på 1700-talets svenska herrgårdar. Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker. *Historisk Tidskrift för Finland* 98:2 (2013), 156-184.
- Ilmakunnas, Johanna. Embroidering women & tuning men. Handiwork, gender and emotions in Sweden and Finland, c. 1720-1820. *Scandinavian Journal of History*. Special Issue on Gender, Material Culture and Emotions in Scandinavian History. 41:3 (2016a), 306-331. DOI 10.1080/03468755.2016.1179831.
- Johanna Ilmakunnas, Joutilaat vai ahkerat? Eliitti ja työ varhaismoderin ajan Euroopassa. *Lähde – Historiatieteellinen aikakauskirja* 12 (2015), 74-92.
- Ilmakunnas, Johanna. Ompelupöytä – naisten arkinen ylellisyysine 1700- ja 1800-luvun Euroopassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 114:2 (2016b), 17-30.
- Karlsson, Jessica. "God! Let Me Not Waste a Moment of This Year." An Intersectional Perspective on the Practices of Time-Use in Gentry Women's Households in Sweden, 1793-1839. Teoksessa Mikael Alm (toim.) *Performing Herself. Everyday Practices and the Making of Gender in Early Modern Sweden*. Opuscula Historica Upsaliensia, Uppsala 2017, 45-88.
- Kay-Williams, Susan. *The Story of Colour in Textiles. Imperial Purple to Denim Blue*. Bloomsbury, London 2013.
- Kuokkanen, Tiina. *Vaatetuksen luokka ja sukupuoli 1600-1800-lukujen Oulussa. Historiallisen ajan arkeologian näkökulma*. Oulun yliopisto, Oulu 2016. <http://um.fi/urn:isbn:9789526211121>.
- Laitila, Inka-Maria. *Fredrika. Kertomus Fredrika Wetterhoffin elämästä ja siitä, kuinka kotiteollisuusopisto sai alkunsa*. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo, Hämeenlinna 2015.
- Lehto, Marja-Liisa. Käsitöitä 1700- ja 1800-luvulta. Teoksessa Marja-Liisa Lampinen (toim.) *Ruusunkukkia ja villasukkia*. Helsingin kaupungin museo, Helsinki 1985, 16-37.
- Long, Bridget. "Regular Progressive Work Occupies My Mind Best." Needlework as a Source of Entertainment, Consolation and Reflection. *Textile* 14:2 (2016), 176-187. DOI 10.1080/14759756.2016.1139385.
- Lönnqvist, Bo. Merkkauksiina sukutauluna. Teoksessa Marja-Liisa Lampinen (toim.) *Ruusunkukkia ja villasukkia*. Helsingin kaupungin museo, Helsinki 1985, 11-15.
- Parker, Rozsika. *The Subversive Stitch. Embroidery and the Making of the Feminine*. I.B. Tauris, London 2010 / The Women's Press, London 1984.
- Pastoreau, Michel & Simonnet, Dominique. *Le Petit livre des couleurs*. Seuil, Paris 2014.
- Rana, Leena A. Stories behind the Stitches: Schoolgirl Samplers of the Eighteenth and Nineteenth Centuries. *Textile* 12:2 (2014), 158-179. DOI 10.1080/14759756.2014.11423347.
- Rasmussen, Pemilla. Återbruk i modegarderoben, ca 1790-1830. *Historisk Tidskrift för Finland* 100:4 (2015), 485-516.
- Rundquist, Angela. *Blått blod och liljevite händer. En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850-1900*. Carlssons, Stockholm 1998.
- Rauhala, Anna. *Neulontataidon muuttuvat merkitykset 1800-luvun lopulta nykypäiviin*. Estelmä Historiantutkimuksen päivillä. Turku, 19.-21.10.2017.
- Riley, Noël. *The Accomplished Lady. A History of Genteel Pursuits, c. 1660-1860*. Oblong, [sine loco] 2017.
- Schaffer, Talia. *Novel Craft. Victorian Domestic Handicraft and Nineteenth-Century Fiction*. Oxford University Press, Oxford 2011.
- Seitamaa-Hakkarainen, Piirita & Huotilainen, Minna & Mäkelä, Maarit & Groth, Camilla & Hakkarainen, Kai. The Promise of Cognitive Neuroscience in Design Studies. *Proceedings of DRS 2014*, 834-846.
- Smith, Chloe Wigston. *Women, Work, and Clothes in the Eighteenth-Century Novel*. Cambridge University Press, Cambridge 2013.
- Spoof, Sanna Kaisa (toim.) *Tiltun kapiot. littiläinen käsiyöperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.
- Thunder, Moira. Capturing Understanding of Women's Embroidery Designs. A Methodology for Research and a Critique of Cataloguing Databases using the Example of Women's Embroidery in Nineteenth-Century Britain. *Textile History* 45:1 (2014), 68-98. DOI 10.1179/0040496914Z.00000000038.
- Uotila, Merja. *Käsiyöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografian analyysi Hollolan käsiyöläisistä 1810-1840*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2014. <http://um.fi/URN:ISBN:978-951-39-5943-2>.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsiyötuotannon rakenteet ja strategiat esteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. *Sofie Munsterhjelm'n aika. Aatelin naisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. *Suomen herttuattaren arvoitus. Suomalaisia naiskohtaloita 1700-luvulta*. Edita, Helsinki 2009.
- Verdier, Yvonne. *Façons de dire, façons de faire. La laveuse, la couturière, la cuisinière*. Gallimard, Paris 1979.
- Vickery, Amanda. *Behind Closed Doors. At Home in Georgian England*. Yale University Press, New Haven & London 2009.
- Virrankoski, Pentti. *Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809-noin 1865)*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1963.
- Virtanen, Anu. *Silk and ink. What were silk wallets, and what can they, together with Jacobina Charlotta Munsterhjelm's diary, tell us about the gentry women's lives in the 18th and 19th century?* Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2014. <http://um.fi/URN:NBN:fi-fe2014061729298>.
- Åström, Anna-Maria. Die Symbolsprache in zwei alten Stickmunstertüchern. *Ethnologia Fennica – Finnish Studies in Ethnology* 20 (1992), 40-45.

1. Vrt. Uotila 2014, 55-59 käsiyöstä käsitteenä. [Takaisin]
2. Heino 1985; Virrankoski 1963. [Takaisin]
3. Ks. esim. Spoof 2003. [Takaisin]
4. Beaudry 2006; Kuokkanen 2016. [Takaisin]
5. Esim. Heikkilä 2003; Laitila 2015. [Takaisin]
6. Esim. Corkhill & al. 2014; Seitamaa-Hakkarainen & al. 2014. [Takaisin]
7. Uotila 2014; Vainio-Korhonen 1998. [Takaisin]
8. Beaudry 2006, 1-2. "Because sewing is so universally associated with women, artifacts of needlework and sewing often stand as evidence of women and women's activities. The link is based in part on reality but also on uncritical assumptions about sewing and how sewing ties in with the lives of both men and women." [Takaisin]
9. Vickery 2009, 231; ks. myös Thunder 2014, 72-74. [Takaisin]
10. Parker 2010. [Takaisin]
11. Ilmakunnas 2013; Ilmakunnas 2015; Ilmakunnas 2016a; Ilmakunnas 2016b. [Takaisin]
12. von Hauswolff 1912; von Hauswolff 2007. [Takaisin]
13. Ilmakunnas 2016a, 316; Vainio-Korhonen 2012, 83. [Takaisin]
14. Ilmakunnas 2016a, 308-310, 314; Lönnqvist 1985, 11-15; Verdier 1979, 179-189, 252-253, 256; Åström 1992, 40-45; ks. myös Rana 2014. [Takaisin]
15. Ilmakunnas 2016a, 310; Lönnqvist 1985, 11-15. [Takaisin]
16. Lönnqvist 1985. [Takaisin]
17. Käsiyötaidosta käsitteenä ks. Rauhala 2017. [Takaisin]
18. Finna, www.finna.fi. Hakusana "merkkauksiina", aikarajaus 1795-1850. (27.10.2017); Merkkauksiina oli eurooppalainen ilmiö, minkä vuoksi näitä tekstiilejä löytyy monien museoiden kokoelmista ympäri maailmaa. [Takaisin]
19. Tunteeton tekijä, merkkauksiina, 1827. TMM14822:4. Turun museokeskus; H. Sofie Ylander, merkkauksiina, 1833. TMM2718. Turun museokeskus; Emma Alexa Dahlström,

- merkkauusiina, 1853. TMM10957. Turun museokeskus. [Takaisin]
20. Vrt. Ilmakunnas2016b, jossa pohdin haasteita, joita tutkija kohtaa etsiessään ompelupöytä digitaalisista kokoelmista kuten Finnasta ja muista kansallisista ja kansainvälisistä kokoelmietokannoista tai digitaalisista huutokauppaluettelosta. [Takaisin]
 21. Vrt. Thunder 2014 museotietokannan käyttämisestä lähdeaineiston etsimisessä ja analysoimisessa. [Takaisin]
 22. Tuntematon tekijä, merkkauusiina. TMM14822.4. Turun museokeskus; H. Sofie Ylander, merkkauusiina. TMM2718. Turun museokeskus. [Takaisin]
 23. Emma Alexa Dahlström, merkkauusiina. TMM10957. Turun museokeskus. [Takaisin]
 24. Lumpppupaperin käytöstä tekstiilien tapaan mm. puvuissa ks. Smith 2013, 49. [Takaisin]
 25. Ilmakunnas2016a, 321-322; Lehto 1985, 25. [Takaisin]
 26. Vrt. Parker 2010. [Takaisin]
 27. Tuntematon tekijä, kirjailtu maisemataulu, 1700-1800-luvun vaihe. TMM22858:11. Turun museokeskus. [Takaisin]
 28. Esim. peite, 1830-1840-luku. TMM15422. Turun museokeskus. [Takaisin]
 29. Lehto 1985, 21. [Takaisin]
 30. Emma Lovisa Sourander, Merkkauusiina, 1827. H7536:32. Suomen kansallismuseo. [Takaisin]
 31. Ilmakunnas2016a, 313, 316-318. [Takaisin]
 32. Vainio-Korhonen 2009, 167; vrt. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker*, 61. [Takaisin]
 33. Rundquist 1998, 110-113. [Takaisin]
 34. Brown 2013; Ilmakunnas2016a; ks. myös Riley 2017 ja Schaffer 2011. [Takaisin]
 35. Rousseau 1762, 92-93, 120-122, 140-144. [Takaisin]
 36. Ilmakunnas2013, 172-176, 183-184. [Takaisin]
 37. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker*, 34-36, 39-40, 45, 59; ompelemisestä Munsterhjelmnin päiväkirjassa, ks. myös Ilmakunnas2013, Ilmakunnas2016a, Virtanen 2014. [Takaisin]
 38. Bääth-Holmberg 1912, 25. [Takaisin]
 39. von Hauswolff 1912, 163, 164, 191 [Takaisin]
 40. Ks. Ilmakunnas2016a. [Takaisin]
 41. Vainio-Korhonen 2012, 46-48, 52, 80-83. [Takaisin]
 42. von Hauswolff 1912, 261; von Hauswolff 2007, 108, 112, 115; neulonnasta ks. myös Bäckström 2017. [Takaisin]
 43. Ramsay 1987, 186. [Takaisin]
 44. Ks. Long 2016. [Takaisin]
 45. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker*, 34-36, 39-40, 45, 59. [Takaisin]
 46. von Hauswolff 1912, 164, 168-169, 204, 227. [Takaisin]
 47. Ramsay 1987, 164, 186. [Takaisin]
 48. Krook 1950, 35. [Takaisin]
 49. Jämfelt 1982, 18-19. [Takaisin]
 50. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker*, 41; Krook 1950, 61. [Takaisin]
 51. Ramsay 1987, 164; myös *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker, passim*. [Takaisin]
 52. von Hauswolff 1912, 224; Jämfelt 1982, 19, 21; Krook 1950, 37; Ramsay 1987, 164; käsitöistä lahjoina ks. myös Thunder 2014, 77-78. [Takaisin]
 53. Flander 2017. [Takaisin]
 54. Ilmakunnas2016a, 318; Rundquist 1989, 96-97. [Takaisin]
 55. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker*, 32. [Takaisin]
 56. von Hauswolff 1912, 224. [Takaisin]
 57. Ilmakunnas2016a, 316-318. [Takaisin]
 58. Bergström 2011, 199. [Takaisin]
 59. Vrt. Ilmakunnas2016a, 313-316; ks. myös Karlsson 2017. [Takaisin]
 60. Vainio-Korhonen 2012, 83. [Takaisin]
 61. Krook 1950, 17. [Takaisin]
 62. Ks. esim. Flander 2017 identifikaatiosta. [Takaisin]
 63. Vrt. Schaffer 2011. [Takaisin]
 64. Beaudry 2006, *passim*. [Takaisin]
 65. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker*, 41, 51-52, 55-56. [Takaisin]
 66. Vainio-Korhonen 2012, 81. [Takaisin]
 67. Vrt. Rasmussen 2015. [Takaisin]
 68. Ks. Ilmakunnas2016a, 321. [Takaisin]
 69. Ilmakunnas2016b. [Takaisin]
 70. Esim. Turun museokeskuksen kokoelmissa on useita hiuksista tehtyjä koruja sekä brodeerattuja tauluja, joissa materiaalina on käytetty ihmisen hiusta. [Takaisin]
 71. Kay-Williams 2013, 11-12. [Takaisin]
 72. Väreistä ks. esim. Pastoureau & Simonnet 2014. [Takaisin]
 73. Vrt. värien kokemisesta Kay-Williams 2013, 12-13. [Takaisin]
 74. Parker 2010, 6; ks. myös Ilmakunnas2013, 172-176; Riley 2017; Vickery 2009, 231-256. [Takaisin]

